

*İbn Hacer'in Hocaları Bağlamında
Kadın Hadisçiler, Muhammet
Yılmaz, Ankara 2008, 252 sayfa.*

Mahiyeti, sosyal statüsü, ilmi hayatı itibariyle insanlık tarihi boyunca hakkında konuşulan kadın, günümüzde de pek çok akademik çalışmaya malzeme olmaya devam etmektedir. Muhammet Yılmaz tarafından hazırlanan *İbn Hacer'in Hocaları Bağlamında Kadın Hadisçiler* adlı eser söz konusu akademik çalışmalardan birisidir. Eser bir giriş, iki bölüm, sonuç ve üç adet ekten oluşmaktadır.

Yazar giriş bölümünde öncelikle çalışmanın konusu, sınırları, kaynakları ve yöntemi hakkında bilgi vermiştir. Çalışma İbn Hacer (ö.852/1448)'in muhtelif hadis alma yolları ile ders aldığı hocaları ve onlardan rivayet ettiği kitapları konu edinmektedir. Pek çok biyografik eser çalışmanın temel başvuru kaynaklarını oluşturmaktadır. Yazar, söz konusu biyografik kaynakları; İbn Hacer'in kendi eserleri ve başta İbn Hacer'in öğrencisi Sehabi (ö.902/1497) olmak üzere hicrî 8. ve 9. asırda yaşamış meşhur şahsiyetleri konu edinen diğer eserler olmak üzere iki kısımda değerlendirmiştir.

Çalışmanın birinci bölümüne alt yapı hazırlaması açısından giriş bölümünde Hz. Peygamber'den Memlûkler'in kuruluşuna kadar geçen süreçte hadis ilmi ile meşgul olmuş kadın alimlere dair kısa değerlendirmelere yer verilmiştir. Hz. Peygamber'in Kur'an ve Sünnet'i öğrenme ve öğretmeleri amacıyla kadınların Mescid-i Nebevi'de tertip edilen dinî sohbetlere katılmalarına teşvikini, kadınların okuma ve yazma öğrenmelerine verdiği önemi zikreden yazar, Hz. Peygamber döneminde kadının ilmi ve sosyal hayata katılımını ve ilmi hayata teşvik edilen kadınların hadis öğrenme ve nakletme hususundaki gayretlerini Hz. Aişe (ö.58/678)'den hareketle ortaya koymaya çalışmaktadır. Muksirûn arasında dördüncü sırada yer alan Hz. Aişe aynı zamanda pek çok ilmi faaliyetlerde bulunarak birçok hanımın bu alanda yetişmesini de sağlamıştır.

Daha sonra kadın muhaddislerin, hadislerin tâbiûn nesline intikalinde önemli katkıları bulunduğunu ifade edilmiş ve tâbiûn döneminden hicrî 7. asra

kadar her dönemde yaşamış kadın muhaddislerden adı ve hayatı hakkında kısa bilgiler verilmek suretiyle örnekler sunulmuştur. Hz. Aişe'nin yanında yetişen ve aynı zamanda İbn Şihab ez-Zührî (ö.124/742)'nin ilim öğrenmek üzere yanına gönderildiği Amre bint Abdirrahman (ö.98/716), Muhammed b. Sîrin (ö.110/728)'in kız kardeşi Ümmü'l-Huzeyl (ö.101/719) tâbiûn döneminde öne çıkan hanım muhaddislerdendir. Bu bölümde tanıtılan isimler Hz. Peygamber'den itibaren hemen her dönemde hadis sahasında faaliyet gösteren, kendi dönemlerinin erkek-kadın âlimlerinden ders alıp yine erkek-kadın talebelerine ders veren pek çok kadın alim yetiştiğine delil sayılmıştır. Yazar giriş bölümüne son verirken, Siddîkî'nin hadis tarihinde görülen erkek-kadın şeklindeki bu müşterek çalışma usulünün hadis ilmine mahsus olduğuna dair tespitine yer vermektedir.

“Memlûkler Döneminde İlmî Hayat ve Kadınların İlmî Hayattaki Yeri” adını taşıyan birinci bölümde hicrî 7. asır ile hicrî 10. asır arasında tarih sahnesinde yer alan Memlûkler'in ilme verdikleri önem vurgulanmıştır. İlmî hayattaki bu canlılığa Memlûk sultan ve emirlerinin ilim öğrenme hususundaki istek ve gayretlerinin etkisi yanında o dönemki Mısır'ın güvenli bir yer olması ve diğer bölgelerden pek çok alimin buraya gelmesinin de etkisi olduğu üzerinde durulmuştur. İlme verilen bu önem neticesinde iki buçuk asırlık hâkimiyetleri boyunca Tefsir, Hadis, Fıkıh gibi dini ilimlerin birçok branşında birçok âlim yetişmiştir. Daha sonra sırasıyla Kıraat, Tefsir, Fıkıh, Kelam, Tasavvuf, Nahiv, Tabakat ve Biyografi, İslam Tarihi, Hadis alanında o dönemde yetişen meşhur isimlere yer verilmiştir. Dönemin hadis ilminin altın devirlerinden kabul edilmesi, hadis tarihinin en ünlü şârih ve rical âlimlerinin bu dönemde yetişmiş olması, sunulan bu üç asırlık panoroma içerisinde özellikle dikkat çekmektedir. Nevevî (ö.676/1277), Mizzî (742/1341), İrâkî (ö.806/1403), Aynî (ö.855/1451), Suyûtî (ö.911/1505) gibi pek çok muhaddis yanında eserin üzerine bina edildiği İbn Hacer'de bu dönemde yetişmiş bir muhaddistir. Söz konusu âlimlerin ve İbn Hacer'in bazı eserlerine kısaca temas edildikten sonra kadınların ilmi hayattaki yeri araştırmaya tabi tutulmuştur.

Yazar Memlûkler döneminde kadınlara verilen lakaplardan hareketle onların sosyal hayata katılımlarında Türk kültürünün izlerinin olduğunu ifade etmektedir. Siyâsi alanda çok fazla öne çıkmayan kadınlar ilmi ve ictimai alanlarda etkin bir rol oynamışlardır. Sosyal statüsü yüksek kadınların özellikle medrese yapımına büyük önem verdiğini, o dönemde kadınların en etkin şekilde katıldıkları alanın ilim ve kültür sahası olduğunu dile getiren yazar, bu dönemde özellikle de hadis ilminin kadınlar tarafından sevilen ve ilgi duyulan bir alan olduğunu ifade etmiştir. Yazar hanımların eğitim imkânlarına sahip oluşunun ve köklü ilmi birikimi olan ailelerin kız olsun erkek olsun çocuklarını ilme teşvik etmelerinin, hadis başta olmak üzere dini ilimlerde pek çok hanım âlimin yetişmesi sonucunu doğurduğu kanaatindedir. Bu kanaatini

dönemin meşhur âlimlerinin aile fertleri ile olan ilmî ilişkilerinden örnekler vererek desteklemektedir. Bu dönem kadınlarının biyografileri incelendiğinde okumuş kadınların büyük bir çoğunluğunun eğitilmiş bir aileden geldikleri görülmektedir, bu da yazarın kanaatini destekleyen diğer bir unsurdur.

Bu dönemde kadınların eğitim ve öğretiminde önemli görevler üstlenmiş kadın âlimlerden bazılarının ismi ve hayatına dair kısaca bilgi verildikten sonra İbn Hacer öncesi bir buçuk asırlık dönem içinde yetişen ve onun tarafından biyografilerine yer verilen kadın hadisçilerin isimleri verilmiştir. Bunlar vefat tarihleri itibariyle hicrî 700-719 yılları arasında vefat edenler (16 muhaddis), hicrî 720-739 yılları arasında vefat edenler (21 muhaddis), hicrî 740-759 yılları arasında vefat edenler (7 muhaddis), hicrî 760-779 yılları arasında vefat edenler (8 muhaddis) olmak üzere dört kategoride değerlendirilmiştir. Daha sonra İbn Hacer'in muasırı olan 21 kadın hadisçinin biyografisine yer verilmiştir. Bu isimler içerisinde Nesâî (ö.303/915)'nin *Sünen*'ini rivayet eden tek kadın muhaddis olan ve İbn Hacer'in hocalarının da kendisinden rivayette bulunduğu, aynı zamanda *Sahihayn* ricâlini bir araya getiren bir eser telif ettiği ifade edilen Cüveyriyye bint Ahmed (ö.783/1381) öne çıkmaktadır.

“İbn Hacer ve İbn Hacer'in Kadın Hadis Hocaları” adını taşıyan ikinci bölüm İbn Hacer'in hayatı, ilmî kişiliği ele alınarak başlamaktadır. Yazar İbn Hacer'in hayatı ile ilgili genel bilgilerden sonra, başlıca eserlerinin bir listesi ile birlikte, hocaları ve okuduğu kitaplar hakkında da okuyucuyu bilgilendirmektedir. Okuduğu ve rivayet ettiği kitapları incelerken İbn Hacer'e ait *el-Mu'cemü'l-Müfehres* yazarın başvuru kaynağı olmuştur.

Bölümün ikinci yarısı İbn Hacer'in kadın hocalarına ayrılmıştır, kaynak olarak İbn Hacer'in hocalarını alfabetik sıraya koyduğu eseri *el-Mecme'u'l-Müesses li'l-Mu'cemi'l-Müfehres* esas alınmıştır. Yazarın verdiği bilgiye göre bu eserde İbn Hacer'in zikrettiği hoca sayısı 730 civarındadır. Doğrudan ya da icâzet yoluyla dolaylı olarak rivayette bulunduğu hoca sayısı 450 olmakla birlikte bunlar içindeki kadın hoca sayısı 60 civarındadır. Yazar bu bölümdeki kadın hadisçileri üçlü tasnife tâbi tutmuştur. Bu tasnif sistemi içerisinde ilk olarak yer verdiği İbn Hacer'in kiraat veya semâ yoluyla rivayette bulunduğu kadın hadisçilerdir. Bu sınıf altında 17 muhaddisin biyografisi yer almaktadır. Yazar her isim altında İbn Hacer'in kendisinden okuduğu kitap isimlerini de zikreder. Bu isimler içinde İbn Hacer'in 170 civarındaki eserle en çok rivayette bulunduğu hocası olan Fatma bint Muhammed et-Tenûhiyye (ö.803/1401), 60 eserle Fâtuma bint Muhammed es-Sâlihiyye (ö.803/1401) ve kardeşi Aişe bint Muhammed es-Sâlihiyye (ö.816/1413), 50 eserle Meryem bint Ahmed b. Muhammed el-Ezra'iyye (ö.805/1402), 25 eserle Hadice bint İbrahim el-Ba'lebekkiyye (ö.803/1401) yazar tarafından biyografilerine geniş yer verilen kimselerdir. İcâzet yoluya ilim aldığı kadın hocalar başlığı altında 30, umûmi

icâzetle rivayette bulunduğu kadın hocalar başlığı altında ise 6 hanım muhaddis yer almaktadır.

Kitabın kısa bir değerlendirmesinin yapıldığı sonuç bölümünde yazar İslam'ın ilk yıllarında görülen, kadınların hadis rivayetiyle meşguliyetlerinin daha sonra Memlûkler dönemine kadar sürecek bir gerilemiş sürecine girmesini sosyo-politik nedenler yanında dini anlayıştaki farklılaşmaya bağlamaktadır. Memlûkler dönemi ise kadınların eğitim ve öğretimine duyarlı davranıldığı, özellikle dinî ilimlerde kız-erkek ayrımının yapılmadığı bir dönemdir. Yazar bu durumun, devletin yapısı ve yönetimi, kadının statüsü, sultan ve emirlerin ilme verdiği önem gibi unsurlarla doğru orantılı olduğuna işaret etmektedir. Yine o dönemde ailelerin çocukları için dönemin âlimlerinden icâzet talebinde bulunmalarının yaygın bir davranış olduğu ve ailelerin bu tutumunun kız çocuklarının sonraki yaşlarda ilme yönelmelerinde çok önemli bir etken olduğu yazarın tespitlerindedir. Yazar daha sonra İbn Hacer ailesindeki kadınların hadise olan ilgilere dikkat çekmektedir. İbn Hacer'in hanımları, çocukları ve torunlarının eğitimiyle yakından ilgilenmesinin onun eğitimde cinsiyet farklılıklarını dikkate almadığını gösterdiğini ve hocaları arasında kadınların sayısının fazla olmasının şaşırtıcı olmadığını ifade etmektedir. Biyografik eserlerde çalışmasında isimlerini verdiği kadın hadisçilerin önemli bir kısmı hakkında yeterli bilginin mevcut olmadığını ifade eden yazar söz konusu çalışmasının İbn Hacer'in kadın hocalarını konu edinmiş olsa da kadın hadisçiler meselesinin hala araştırılmaya muhtaç bir alan olduğunu belirtmiş, incelenmesi gereken konular hakkında önerilerde bulunarak kitabına son vermiştir.

Kitabın sonunda İbn Hacer'in eserlerinde hayat hikâyeleri ve hadisle meşguliyetleri konusunda sınırlı malumat bulunan kadınların isimleri; “vefat tarihi tespit edilenler”, “vefat tarihi yaklaşık olarak tespit edilenler” ve “vefat tarihi tespit edilemeyenler” şeklinde tasnif edilerek üç adet ek halinde sunulmaktadır.

Yazarın sonuç bölümünde de ifade ettiği gibi kadınların ilmî ortamları hakkında detaylı ve yeterli miktarda bilgi vermemekle eleştirilebilecek olan eser, kaynak taramasına dayalı, biyografi ağırlıklı bir çalışmadır. Yazar kitapta yüzü aşkın kaynağa müracaat etmiş, kitabın sonunda da sırasıyla şahıslara ve kitaplara dair indeksler vererek eserden istifade kolaylığı sağlamıştır. Kanaatimizce eser, kadınların ilmî hayatta erken dönemlerden itibaren yer aldığını göstermesi açısından da önemli olup, söz konusu alanda akademik çalışma yapan hanım talebeleri teşvik edici mahiyettedir.

Meryem KÜÇÜK

ÇOMÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, ÇANAĞKALE